

INTERVISTË ME BLERIM LUZHËN

Prishtinë | Data: 20 shkurt, 2018

Kohëzgjatja: 67 minuta

Të pranishëm:

- Blerim Luzha (I intervistuari)
- Erëmirë Krasniqi (Intervistuesja)
- Donjetë Berisha (Kamera)

Simbolet e komenteve në transkriptë të komunikimi jo-verbal:

() - komunikim emocional

{ } - i/e intervistuari/a shpjegon me gjeste

Simbole të tjera në transkriptë:

[] - shtesë e tekstit për të lehtësuar kuptimin

Fusnotat janë shtesa editoriale që japin informacion mbi vendbanime, emra apo shprehje

Pjesa e Parë

[Intervistuesja kërkon nga folësi të flet rreth kujtimeve të hershme të fëmijërisë. Pyetja është prerë nga video—intervista.]

Blerim Luzha: Unë kam lindë në Tiranë me 25 tetor, 1937. Shkollën fillore e kam kry në disa vende se jemi kthy prej Tiranës në '42, e kom kry në Mitrovicë, në Prizren edhe në Gjakovë. Se qashtu ka qenë i sistemum baba, ka qenë puna. Në Tiranë kam lindë se baba atje ka punu 22 vjet në kohën e Mbretit Zog. Ka qenë kryetar komune, prefekt e mësues e disa profesione i ka pasë. Mandej, Shkollën e Mesme të Artit e kom kry në vitin 1958.

Erëmirë Krasniqi: A keni qenë familje e madhe?

Blerim Luzha: Si?

Erëmirë Krasniqi: Mos t'shkojmë aq shpejt. A keni qenë familje e madhe?

Blerim Luzha: A edhe familja... po. Unë rrjedhi prej një familje, familja ka qenë e madhe, domethonë baba im i ka pasë tre fëmijë. Domethonë unë i kom... pesë fëmijë në të vërtetë, dy djem e tri vajza. Unë jom i dyti, Shpresa ka qenë e para, mandej ka ardhë Fëllanza, Mërgimja e cila ka lind në mërgim se babën e kom pasë të internum edhe ka qenë i burgosur politik, po, edhe i internum. Ka qenë domethonë i ka kalu burg e internim afër tetë vjet. Domethonë ka qenë i burgosur politik se e kanë akuzu që po punon për Shqipni, e po insiston për m'u bashku Kosova me Shqipni e ku ta di une, por kurrë s'ka qenë i gjykum.

Erëmirë Krasniqi: Internimi ka ndodhë në Jugosllavi, a në Shqipni?

Blerim Luzha: Si?

Erëmirë Krasniqi: Internimi a ka ndodhë në Jugosllavi a në Shqipni?

Blerim Luzha: Jo, jo këtu është internu se na këtu kemi ardhë në '42. Mandej, domethonë unë vetëm kom qenë në shkollë këtu. I kom kry shkollat nëpër internate nëpër konvikte si njeri pa... se mu edhe nana më ka vdekë në vitin '44 e kom qenë domethonë jetim praktikisht. Mandej baba u martu, e prej babës i kom dy motra edhe një vlla, edhe kështu. Në vitin 1958, 1958 unë e kom kry Shkollën e Artit. Shkolla e Artit zgjatë pesë vjet.

Erëmirë Krasniqi: Në Pejë apo?

Blerim Luzha: Në Pejë, në Pejë ka qenë Shkolla e Artit atëherë, edhe në të njëjtin vit unë jom regjistru në Akademinë e Arteve Aplikative në Beograd. Aty unë jom shku veç formalisht se e kom ditë që s'pranona se prej 320 e sa kandidatëve na në provim pranues jemi pranu nja 40, 42 studentë.

Erëmirë Krasniqi: A kishit mujtë ma detajisht me folë për Shkollën e Artit në Pejë? Shkollën e Mesme të Artit në Pejë? Qysh ka qenë në atë kohë? Çka ju kanë mësu?

Blerim Luzha: Aha, program diçka?

Erëmirë Krasniqi: Çfarë formimi iu ka mundësu në atë kohë?

Blerim Luzha: Shkolla e Mesme domethonë e Artit atëherë është quajt Shkolla për Zbatimin e Arteve. Unë kom qenë në seksionin e pikturës, shkolla i ka pasë edhe dy seksione, seksionin e arkitekturës edhe seksionin e përpunimit të drunit, domethonë si formë e skulpturës, skulpturës aplikative. Aty programi i asaj shkolle ka qenë domethonë, krejt shkolla është zhvillu në gjuhën serbokroate, kurse gjuhën shqipe e kemi pasë një herë në javë, një herë në javë domethonë një orë në javë, jo ma tepër. Edhe s'kemi pasë profesor të gjuhës edhe domethonë në gjuhën shqipe asnjë landë tjetër vetëm këtë. Në vitin... eh tash s'po di a në vitin e dytë a tretë, kanë ardhë dy profesorë shqiptarë Shemsedin Kasapolli edhe Xhevat Gacaferri.

Erëmirë Krasniqi: E çka ju mësojshin këta dy?

Blerim Luzha: Shemsedin Kasapolli neve na ka dhonë ornamentikë, ornamentikën. Ka qenë një pedagog shumë i mirë, profesor shumë, shumë i përgaditun, mandej u bo këtu profesor i Akademisë ma vonë. Ai është domethonë ndër njerëzit e parë që ka diplomë në Akademinë e Arteve Figurative në Beograd. Edhe kështu që kemi pasë njëfarë ndjenje që u bo mirë që dikush po din me fol shqip se në fillim na nuk dishim as serbisht si duhet.

Erëmirë Krasniqi: Studentët çfarë prapavije e kishin, a ishin shqiptarë apo?

Blerim Luzha: Nxehtësit po mendoni? Se kjo Shkolla e Mesme, jemi t'u fol për Shkollën e Mesme. E nxehtësit, nxehtës ka pasë edhe shqiptarë ka pasë pak, unë në klasën time kemi qenë dhjetë, dhjetë nxehtës domethënë. Prej tyne një femër edhe tre meshkuj shqiptarë. Prej atyne domethonë kom qenë unë, Masar Nixha, i cili mandej vazhdon Fakultetin e Kulturës Fizike të Beogradit edhe ni Rexhë Kelmendi për të cilin moti nuk di se ai pat' shku në Itali. Domethonë 30 përqind kemi qenë shqiptarë e

70 përqind serbë edhe malazezë, ka pasë malazezë shumë. Shkolla e Mesme e Artit në ish—Jugosllavi ka qenë shumë e njoftur sidomos për vizatim, kemi pasë profesorë shumë të mirë, shumë të zotë.

Erëmirë Krasniqi: A i dini emrat?

Blerim Luzha: Posi, neve domethonë na ka përcjellë Svetozar Kamenović,¹ ai ka qenë një piktor prej Pirotit i cili ka qenë një pedagog shumë i mirë edhe nuk ka qenë i ngarkum, domethonë na ka trajtu njësoj si tjerët. Ka qenë Vlada Radović² i Pejës ai na ka dhonë domethonë pikturën, Ruffin Lazović. Këta domethënë kanë qenë të landëve profesionale, a shqip na ka dhonë Ahmet Meha, profesor, Ahmet Meha, i cili ma vonë e ka ndrru mbiemrin Kelmendi u qujtë, sigurisht i fisit Kelmendi. Edhe ka vdekë bile para nja dy vjetve, ka qenë këtu profesor në Akademinë Pedagogjike. Drejtori i parë ka qenë Rista Otović, një malazez. Ka qenë edhe ky një burrë i mirë, por atëherë ata nuk kanë qenë të ngarkum si u bënë ma vonë. Çka me thonë tjetër diçka për Shkollën e Artit s’po di.

Erëmirë Krasniqi: Çfarë formimi... domethonë ju u formësuar më shumë si piktor a po, në Shkollën e Mesme të Pejës?

Blerim Luzha: Atje domethonë na kemi pasë pikturën si landë, vizatimin, aktin që sot i thojnë nudo, mandej edhe këto landë tjera. Landë teorike, historinë e artit, gjuhën frenge, mandej kemi pasë teknologjinë e gjyryrave, besa kemi pasë edhe kimi.

Erëmirë Krasniqi: sa i përket kësaj historisë së artit që ua kanë mësu në atë kohë, a ka qenë jugosllave apo botnore?

Blerim Luzha: Jo, historia e artit domethonë prej fillimit prej neolitit e kohës së gurit e deri te arti modern, domethonë historia e artit e përgjithshme.

Erëmirë Krasniqi: Dhe ky edukim ju mjaftoi për me qenë i gatshëm për me apliku në Beograd? Edukimi në Shkollën e Mesme të Pejës, a ju përgaditi mjaftueshëm mirë që ju me mujtë me apliku mandej edhe në Universitet në Beograd?

Blerim Luzha: E ka qenë problem shumë puna e universitetit, ja ua tregoj, unë edhe ashtu kam qenë djalë i një disidenti me thonë, por edhe masi kom diplomu, natyrisht me sukses të shkëlqyeshëm, kom shku kom apliku atje në Beograd. Iu thashë sa kandidatë kanë qenë, unë as andërr s’e kom pa që do të pranohna. Bile kom qenë i caktum në Mitrovicë, në gjimnaz me dhonë artin figurativ, por për fat u pranova, e aty fati, nejtë edhe zotësia, po ma shumë fati, prej 300 e sa kandidatëve. Megjithëse,

¹ Svetozar Kamenović (1921–1979) u lind në Pirot, Serbi. Ai ka qenë piktor serb i Kosovës, i cili është arsimuar në Akademinë e Arteve të Bukura në Beograd më 1953. Pas diplomimit filloi ligjërimin në Shkollën e Artit në Pejë, ku dhe mbeti deri në vdekje më 1979. Pikturat e tij kanë qenë shumë të ekspozuara në Kosovë, posaçërisht përgjatë viteve të ‘70-ta.

² Vladimir Vlada Radović (1901-1986) u lind në Pejë, Kosovë. Ai diplomoi nga Shkolla e Arteve në Beograd, Serbi. Ai ka qenë një ndër piktorët e parë të arsimuar në Kosovë dhe organizator i jetës kulturore në Pejë, poashtu edhe ligjëruer në Shkollën e Artit në Pejë.

Shkolla e Artit ka qenë për vizatim e përmendun në ish—Jugosllavi. Kemi pasë domethonë profesora të mirë.

Erëmirë Krasniqi: Provimi pranues qysh ka qenë, çfarë kërkesash ka pasë?

Blerim Luzha: Provimi pranues në Beograd? Provimi pranues ka qenë domethonë pesë ditë. Pesë ditë ka qenë provimi pranues, dy ditë kemi vizatu portretin, një ditë nudo. Mandej një ditë tjetër me ngjyra, natyrë të qetë. E kështu, domethonë ka qenë si njohuri e përgjithshme. Edhe të drejtën me të thënë unë shkaku i stipendisë, i bursës, unë e kom zgjedh degën e tekstilit masi u pranova. Për arsye se bursë nuk kisha shancë as për me siguru, e Fabrika e Kombinatit të Tekstilit në Gjakovë më premtoi që nëse e marrë tekstilin do të ma sigurojë bursën.

Mirëpo, pastaj edhe pse i njifsha ata e njifshin babin tim nuk guxun me më pranë, me më dhanë bursë po du me thënë si djalë i armikut, i të burgosurit e ku ta di une. Atëhere, atëhere një politiciont që ka qenë drejtor i “Rilindjes”, që e ka pasë emrin Asllan Fazlia, një burrë shumë i mirë, komunist, por shumë i ndershëm ma siguroi bursën mas tetë muje. Por baba, baba pat’ dalë kur e kryva Shkollën e Mesme ka dalë prej burgut. Ai pat’ thonë, “Unë ty do të shkolloj edhe nëse mbes pa bakall. I shes edhe çilimat”, se na kemi qenë pak t’pasur, çilimat atëherë bojshin bukur shtrejtë, “E nuk do t’lë pa shkollë”.

Erëmirë Krasniqi: Nuk e kuptova a është çilimat a çirimat, a çka jonë këto?

Blerim Luzha: Tekstili, a tekstili domethonë, seksionin e tekstilit.

Erëmirë Krasniqi: Po, po e kuptova atë pjesë mirëpo çka ka thonë baba juj që ka me shitë?

Blerim Luzha: Aa... me i shitë çilimat e shpisë, çilimat e shpisë e disa orendi vetëm e vetëm për me më shkollu. Mirëpo, mandej Asllan Fazlia ma dha bursën edhe s’kishe mo problem. Prej vitit të dytë ka fundi i vitit të dytë, e vitit e të tretë e të katërt, e vitin e pestë, se Akademia ka zgjatë pesë vjetë sikurse edhe Shkolla e Mesme profesionale pesë vjetë ka zgjatë. Unë kom punu në Panairin e Beogradit, kom bo reklama, kom vizatu pano, kom pikturu e sene edhe nuk kom pasë mo krizë financiare.

Erëmirë Krasniqi: A po kthehemi pak, qysh keni vendosë ju për art, qysh e keni kuptu? Kjo po më intereson ma konkretisht, si jeni përcaktu për art?

Blerim Luzha: A në fillim kur kom shku në Shkollën e Mesme? Po kom pasë prirje, prirje. Edhe një djalë i axhës tim që është filozof i njoftun është akoma gjallë edhe pse i ka 90 vjet. Ai m’i shihte vizatimet edhe thojke, “Veç me shku atje”. Edhe pata shku atje kesh pranë atje. Pa problem kesh pranë se kisha vizatime të mira se edhe Shkolla e Mesme ka pasë provim pranues.

Erëmirë Krasniqi: Domethonë edhe aty duheshit m’u dëshmu. E çka vizatojshnit në atë kohë, natyrën? A çka kanë qenë interesimet e juaja?

Blerim Luzha: Ku?

Erëmirë Krasniqi: Kur keni fillu me vizatu, çka vizatojshit?

Blerim Luzha: Aha, vizatimet e para, vizatime shkollore, por kom vizatu edhe portrete edhe figura edhe peisazhe, natyra të qeta. Si fëmija që vizaton gjithçka. Mirëpo, si duket kom pasë prirje edhe prandaj jom pranu atje.

Erëmirë Krasniqi: Gjatë jetës studentore në Beograd qysh ka qenë?

Blerim Luzha: Gjatë jetës studentore unë në seksionin e tekstilit kom qenë vetë i treti. Kolege e kom pasë një Mirjana Marić i kanë thonë, ajo u bo kreatorja ma e njoftun në Jugosllavi, akoma është gjallë po e kemi hup lidhjen. Edhe një Mileva Lukić, ajo ka qenë prej Aleksinacit a kjo [Mirjana] ka qenë e Beogradit. Bile e ka pasë dajë ish ministrin e jashtëm të Jugosllavisë, Koča Popović, ka qenë domethonë një familje shumë e mirë.

E unë vazhdimisht kom qenë me këtë, kemi qenë si vëlla e motër edhe tre vetë me një grup domethonë gjithë java bashkë, se na i kemi pasë paradite landë profesionale, kurse pasdite ato teoriket. Kështu që, jeta studentore domethonë, më falni, jeta studentore domethonë viti i parë, dytë nuk ka qenë bash ashtu i mirë për mu se kom jetu vetëm prej bursës, po mandej nuk kom pasë problem edhe kështu që e kom kry edhe Akademinë me sukses të shkëlqyshëm.

Erëmirë Krasniqi: Cilat vite po flasim, kur ka ndodhë Akademia?

Blerim Luzha: Akademinë e kom kry në vitin '63, 1963. Edhe ato e kom kry me sukses të shkëlqyshëm. Bile une në atë gjeneratë kom qenë i vetmi me sukses të shkëlqyshëm e pata fitu një bursë të UNESCO—s në atë kohë. Mirëpo edhe ata më patën thonë, “Çfarë do me specializu jashtë?” Unë si i ri atëhere kisha marak me udhëtu, na nuk kemi dalë prej Jugosllavisë atëherë, s’ke mujtë me dal prej Jugosllavisë pa e kry ushtrinë. Edhe kisha andërr me pa botën edhe zgjedha Japoninë, Japoninë se thojsha shkoj ka Atlantiku kthena ka Pacifiku.

Mirëpo, mirëpo mandej u dëshprova shumë u zhgënjeva se pashaportën nuk ma dhanë masi diplomova, nuk ma dhanë këta të fabrikës. Domethonë, fabrika, këta të fabrikës të tekstilit. Domethonë edhe ata s’guxojshin me ma dhonë. Jo që nuk dojshin po s’mujshin. Atëherë u ktheva prej Akademisë edhe kom punu në industrinë e domethonë, industrinë e Kombinati i Tekstileve “Emin Duraku” është quajtë në Gjakovë.

Mirëpo, si çdo i ri edhe unë mendjen e kisha jashtë, kisha qef me dalë edhe përditë i lexojsha gazetata. Një ditë e lexoj një gazetë “Politika” ka qenë e Beogradit, gazetë e përditshme. E kom pa një shpallje, se në Evropë organizohen 17 panaire për një muj, në disa qytete të Evropës. Edhe thom hajt ta provoj prej fabrikës a muj me siguru atë pashaportën edhe shkoj une aty. Edhe mandej shkoj une te drejtori i Kombinatit edhe i thashë unë, “Kështu, kështu organizohen 17 panaire në Evropë të tekstilit edhe ajo

është në interes të fabrikës edhe timin për me kqyrë përvojën për me kqyrë çka stampohet në Evropë”.

A din çka, çfarë prodhime të tekstilit se Jugosllavia ka qenë mbrapa atëherë për tekstil. Ai tha, “Nuk kemi kurrsesi mundësi se na jemi t’u hekë, s’kemi mjete”, ia nisi m’u anku. “Na po përzhitem si forterja në zjerm për pare”, qesi sene domethonë, kurrsesi, kurrsesi jo. E pashë që s’ka gjo, por i thashë, “Shiqoni”, se atëhere s’ka qenë zotni, po i thashë, “Shok drejtor unë po du me shku, por unë me shpenzime të mia shkoj”. “Veç me shku, veç me shku, veç me shku!” Tri herë ma përsëriti kur i thashë në shpenzime të mia, se e lirova. “Po”, thashë. [Ai e pyet] “Çka kërkon ti prej nesh?” Thashë, “Kërkoj me ma siguru pashaportën, pa pashaportë unë s’muj me shku”. “Do të bëjmë çmos”.

Prit, prit, prit, prit kalun panaiet. Edhe une t’drejtën me t’thonë u mërzhita shumë, u stërmagjepsa se unë kisha, prapë e kisha domethonë një, një, një mendim, një opinion se këta megjithatë do të ma sigurojnë pashaportën për me shku në Japoni edhe pse ma refuzun një herë. Edhe shkoj une aty te drejtori thom, “Si, si s’mundeni me ma siguru një pashaportë për m’i vizitu këto panaiet? Çfarë muj me pritë une prej kësaj fabrike? Nuk muj me pritë as në Japoni që shkoj. Bursi është i sigurm, por pashaportë nuk kom”. Atëhere ai është konsultu me do kuadro këtu që kanë qenë këtu në Prishtinë edhe ma kanë dhonë pashaportën.

Edhe, veç edhe kjo është interesant pashaportën, se unë derisa punoja në Kombinatin e Tekstilit në Shkollën e Mesme të Artit kom punu të shtunën edhe të premten. Domethonë veç katër—pesë ditë kom punu në Kombinatin, kom punu në Shkollën e Mesme të Artit në Pejë. Edhe një ditë unë kur kthehem po shkoj atje në shpi se te motra banojsha s’kom qenë i martum. Më thanë, “Kanë qenë këta të Sekretariatit të Punëve të Brendshme edhe të kanë kërku se t’ka dalë pashaporta”. E unë u gëzova. Mirëpo, zonjushë ju jeni a po? Zonjusha Era [i drejtohet intervistuesës], kur (qeshë) thashë, “Qysh shkoj tash une, kur ato panaiet ishin kalu?” (qeshin)

Shkoj, shkoj une të nesrit edhe shkoj aty te ai shefi, shefi s’ ishte aty ishte një zavendës, ishte një, nejshe s’është me randësi, Rugova e di që e ka pasë mbiemrin. Por jo sikur ky Rugova jonë i madh, po ai ka punu domethonë aty në seksionin e punëve të brendshme. Ajo më thotë, “Shefi t’ka pritë dje dy orë e sot s’është, por që une po përpiqna”. Po më tregon që duhet me pasë kujdes e ta kemi dhonë pashaportën, atje ka emigracion e, e ti i ki do shokë të shkollës që kishin ikë atje e, duhesh me na kallxu çka po bisedon, duhet kshtut e...

A din po fillon me më përpunu, i thashë, “Shiqoni une e kom profesionin tim, unë nuk muj për kërkon kurgjo me thonë”. Edhe i thashë, “Na jemi të ri, na jemi... vetëm shkojmë nëpër disko, nëpër ballo. Nuk muj une me folë për politikë edhe s’kom talent se e kom një profesion krejt tjetër”. Edhe e pa ajo që s’ka kurgjo edhe ma dha pashaportin, “Qe veç ki kujdes”. Une tash e mora pashaportin, mirëpo panaiet s’kish mo (qeshë). Ai Parisi prej fillimit deri në mbarim 80 kilometra që është, ka dyqane, plotë tekstil kom pa, nuk ka qenë a din aq e nevojshme. Edhe nisna une atje, harrova me ju thonë une si student në vitin ‘60, 1960 na si Akademi, grupi jonë kemi qenë në ekskurzion në Itali edhe pran...

Erëmirë Krasniqi: Qysh shkut atje?

Blerim Luzha: Si?

Erëmirë Krasniqi: Qysh shkut atëhere?

Blerim Luzha: Atëhere si grup, me një pashaportë. Edhe si kemi mbërri në Venedik domethonë, une vetëm ato rrobet i qita mbi krevat, po bon telefoni. Po thotë, “Po ju pret njëni poshtë.” Eu thashë, “Kush është?” S’kisha kërkënd une në Venedik. Shkoj aty, një burrë ashtu domethonë 45, 50 vjeçar. Po thotë, “A jeni ju Blerimi?” Thashë, “Po”, tha, “Une kom dëgju, ju jeni patriot, unë kom degju për ju, ju jeni patriot, ju kështu, ju kshtu ashtu... po duhet me kqyrë për Kosovë çka me bo tek me bo”. Ai ishte në të vërtetë, ishte më falni... ishte kësi bashkëpunëtor i sigurimit, po jetojke në Itali. Ai m’u prezentu si Emilio, e fliste një shqipe, shqipe të Elbasanit shumë t’mirë. “Po qysh ty s’të intereson politika? Babën e ki patriot e kështu, e ashtu...”

Më pat’ porositë mu baba mos me folë me kërkon asnjë shqiptar. Edhe e pa që kurgjo s’ka i thashë, “Shiqoni, une a din për çka jom i interesum, naj vajzë të re nëqoftëse e keni me shku në kafe me pi naj pije me dalë a din masi jom në Venedik dy netë. A me shku me naj ballo, për ato po”. E pa ai që s’ka gjo, s’ka bukë prej meje. Më tha, “Shiqo, ti qenke djalë i mirë, edhe iu pasket përkushtu profesionit”. Tha, “Këtu jonë dy piktorë shumë të njoftun shqiptarë në Itali”, Eh thashë, “Tashti kemi hy në temë”, thashë, “unë kom dëshirë me i pasë adresat e tyne. Kush janë ata?” “Ibrahim Kodra dhe Lin Delia”.

Edhe u ndamë, e pimë ka i kafe edhe ka ni lang, u ndamë, mbaroi ajo punë. Kur jom kthy une prej ekskurzionit domethonë në Beograd më ka pritë letra me adresen e Ibrahim Kodrës, të Lin Delisë po thotë nuk mujta me ua siguru. Edhe une kom pasë korrespondencë me Ibrahim Kodrën prej vitit 1960, bile...

Erëmirë Krasniqi: Çka i shkrujshit njëni—tjetrit? Çka i shkrujshit njëni—tjetrit?

Blerim Luzha: Krejt i kom letrat, i ruaj. Ju e percjellni artin figurativ? E shiqoni se është interesant edhe për ju. Edhe tash une po i shkruj, “Kom dëgju që jeni i njoftun, unë jom një student që studioj për artin. Jom prej Prishtinës”. Po i tregoj krejt. Edhe ai ma kthen, ma kthen përgjegjen valla për një dy javë qashtu. Po ma kthen një përgjegje saqë mendova ky njeri s’e paska as shkollën fillore, as nuk e fliste shqipen mirë, nuk e shkrunte edhe shkronjat si zhgarravinë, domethonë qashtu artistat shkrujnë. Edhe tash isha në dilemë a me ja kthy përgjegjen a jo, s’koka gjo puna e tij (qeshë). Mendja e të riut! Edhe mandej hajt thashë për kurtuazi thashë po i përgjegjja. Kur ju kom përgjegj domethonë pa u bo pesë, gjashtë ditë ma ka çu një pako me katalloga. Katalloga që atëherë ai kish ekspozu me Picasso, me Matisse, atëhere e pashë une kush është ai.

Kështu që, e kemi pasë, kemi pasë korrespondencë të rregullt deri, deri... një tridhjetë vjet po. Mirëpo, mandej u plak Kodra, u plak e u bo senil. Këtu pat’ ardh ai, se e patën pytë, e pata pytë Kodrën, te tregoj edhe qet’ detal masi është për Kodrën se Kodra i madh është megjithatë. I thashë ndër biseda tjera, i thashë, “A jeni i martun?” “Jo”. “A doni m’u martu?” Tha, “Pse po pytë?” I thashë, “E kom babën që ka qef me i bashku njerzit,” i thashë, “kanë ardhë dy vetë prej Australisë ju ka gjetë nuset në

Prishtinë”. “Oh,” tha, “jom, jom shumë i interesum”. “Po,” i thashë, “si e don?” Tha, “E du të jetë 18 vjeçare, t’i flet tri, katër gjuhë, të shtypë me makinë, të jetë reprezentive, të jetë kështu...” I tha [baba], “Zotri Kodra s’po dojket m’u martu ju. Ku mundeni me gjetë shqiptare që i din tri, katër gjuhë 18 vjeçare?” Edhe mandej u revoltu i ndërroi pak, pak ftyra domethonë absurditete pak folke. Edhe nejse e bona këtë digresion. Kur jom kthy prej Parisit, Kodra mas shtatë vjete ka ardhë këtu ka ekspozu në vitin ‘67.

Erëmirë Krasniqi: Qysh kaluat ju në Paris meqë ishte udhëtimi juaj i parë?

Blerim Luzha: Unë a? Jo, jo edhe një herë te Kodra edhe pak po nalet. Kur u m’ka pa prej s’largu po e çon dorën {shpjegon me gjeste}, po thotë, “Eh, more Blerim dul fjala jote hala s’jom martu”(qeshë). Nuk di a ka kuptim këta me thon a jo, po masi është për një njeri t’madh, pse jo?

Erëmirë Krasniqi: Pse jo.

Blerim Luzha: Edhe, une si kom kalu në Paris?

Erëmirë Krasniqi: Po mendoj çka bonët, meqenëse ishte udhëtimi juaj i parë që dilshit prej Jugosllavisë?

Blerim Luzha: Jo, qe po iu tregoj, se ka qenë domethonë në fillim shumë vështirë se nuk e kom ditë frengjishten, se unë për bursën e Japonisë e pata mësu anglishten. Disha domethonë me komuniku edhe pata dhonë atë provimin në Institutin e Gjuhëve dhe Fonetikës në Beograd. Atje kur shkova, francezët nuk flasin kurrë një gjuhë, rrallë dikush që flet anglisht. E qeshtut kapak me durë e me asishne.

Eh, në fillim kom shku mysafir te ni shok i babës, kom nejtë një muj e gjysë aty si mysafir. Edhe mandej me ndihmën e tyne ma kanë gjetë një punë, ajo puna ka qenë me një fabrikë të mishit edhe konzervave. I kom la do kazana, pesë muj derisa kom fillu me folë kapak ksi frengjisht. Edhe mandej, nuk mujsha me gjetë punë të profesionit se s’disha ku me lypë aty, nuk kishte fabrika, sene.

Dikur u njofta me një shiptare të Përmetit e cila ishte, ishte edhe si minoritare babën grek e nanën shqiptare. Ajo punonte, ka qenë e vjetër, ka qenë njo 60 vjet, punonte në disa shtëpi, pastronte kështu në javë, një ditë, një, një ditë në një... Edhe po ia tregoj situatën, ajo punojke me një shtëpi që i zoti i shtëpisë punonte në Aeroportin Orly. Edhe po më thërret ai, ishte një konkurs me shku atje me konkuru, se a din i tregova çfarë gjuhë flas, shqip, serbisht, turqisht ishin këto gjuhë që atje nuk i fliste kush.

Edhe e pran... e kalova aty gati testin kur shkova në intervistë, mirëpo kur u m’thanë, “A e ki lejen e makinës?” Unë i thashë, “Jo”. Edhe më refuzun. Mirëpo, mandej ajo është interesu ku muj me u sistemu une edhe e ka gjetë domethonë, i ka gjetë këto shtëpitë e modës edhe projektimit të tekstileve. Ato janë 21, 21 janë në Paris. Edhe kom shku kom konkuru, te njena, te njena, te tjera,

gjethkun jom refuzu. Dy që ishin ma t'njoftunat atje thojsha s'muj hiç. E provoj aty, shkoj, edhe ata më pranojnë. Ajo shtëpi e modës është quajt "Dessens Opera", aty te... a keni qenë në Paris?

Erëmirë Krasniqi: Po, po!

Blerim Luzha: Eh, bash te sheshi i Operas, se Opera është qujt ajo Opera Dizajn. Aty më pranun mu në punë praktike një javë. Edhe e kalova, mas një jave, e kalova se ditën e tretë, dy punime të mia i bleu një argjentinasi. Mirëpo, ka qenë sekret, nuk tregojshin ata. E na punojshim për atë firmën, për studio edhe ata... kemi qenë 21, 21 domethonë kreatorë. Ajo shkojke në emër të firmës, "Dessens Opera", anonim domethonë na.

Mirëpo, një vajzë ishte e bukur aty, që ishte si sekretarëshë edhe e dike, e dike anglishtën ajo. Edhe po më pret një ditë te dera aty, mas tri—katër dite, tha, "Shiqo, po ta uroj se ty t'u shitën dy punime. Veç me bo me marrë vesh kush, mu më qesin prej punës". I thashë, "Shqiptar jom unë nuk kallxoj". Edhe u pranova, kur u pranova mas një jave atëhere kom pasë kontratë për tre muj ditë. Kur kalun tre muj ditë atëhere edhe murrën ma dhanë marrëdhënien e punës, aty kom punu, kom kalu shumë mirë.

Erëmirë Krasniqi: Domethonë aty dizajnojshit?

Blerim Luzha: Dizajnin e tekstilit. Aty kom punu domethonë edhe ajo ka qenë një strukturë shumë e mirë e parisienëve. Aty s'ka pasë... ka qenë edhe një prej Brazilit, një vajzë që e ka pasë emrin Josefina, kemi punu, vetëm unë edhe ajo kemi qenë të huaj e na kanë pranu. Francezët janë shumë të egër kështu për shoqni, po kur t'pranojnë në shoqni atëherë nuk të ndajnë prej bashkë... bashkëvendasëve të vet. Kështu që, çdo ditëlindje, çdo festë m'kanë thirrë e kom kalu shumë bukur. A të intereson naj përjetim, naj përjetim kështu intim edhe... ?

Erëmirë Krasniqi: Po, po nese keni naj tregim kështu interesant?

Blerim Luzha: Është një tregim shumë interesant, domethonë kom kalu mirë. Une i kom pasë atje katër shokë të Kosovës, shqiptarë, edhe tash si i ri kisha nostalgji me folë shqip, kështu që na takoheshim çdo të shtune, dille. Edhe një ditë e boj një, me një shok i bojmë fjaltë, me shku, me shku në një rrugë i thojnë Saint Germain des Prés edhe aty me shku me një ballo. Ai nuk vjen, nuk vjen aty n'takim edhe të drejtën me thonë unë pak u nevríkosa se ka qenë shumë preciz, rrallë najherë jom vonu pesë minuta apo ai. Prit, prit, prit, nuk erdh.

Po i shoh njerëzit po hypin me njëfarë muzike atje nalt në shkallë, thashë hajt po futna qaty unë, palidhje. U futa aty, kur aty kishte japonez, japonez muzikë dulën m'pritën, m'kapën përdore, m'ulën me një vend. E s'po di une hiç çka po ngjanë e ushqimi, e sandviqi, ombëlsina, pije, vishin ato vajzat japoneze edhe me ksi kimono domethonë kanë qenë. E vallëzojsha kurgjo s'po di, kur u bo ora 12.00 po vjen nusja, ishte darsëm private (qeshin).

Se aty ishin dy parë edhe ata të dhëndërrit edhe ata të nusës. Eh, tash ata mendojshin që jom mysafir i këtyne, këta të atyne (qeshë). E kom kalu një, një mbramje shumë të mirë, sa fotografitë, sa senet i kom

bo, veç ajo ka metë deri aty. Kurrë kurrëfarë kujtimi s'kom se kërkon s'e kom njoftë edhe kërkon kurrë ma s'e kom pa. Kjo ishte nata ma e mirë që e kom kalu në Paris (qeshin).

Pjesa e Dytë

Blerim Luzha: Se shqiptarë n'atë kohë në Paris kanë qenë 5300 krejt kanë qenë, vetëm në Paris 5300, s'ka pasë ma shumë. Tash ku me ditë sa. Edhe të gjithë kanë punu në industri edhe domethonë punë fizike. Në fabrikë të automobilave, të fabrikave tjera ashtu. Vetëm une e kom pasë domethonë një punë intelektuale, edhe ka qenë një Ramazan Shpati, ai ka qenë prej beglerëve të Pogradecit, ai ka qenë inxhinjer i urave. Eh, ai punonte.

Ai ka qenë shëf i një firme t'madhe të ndërtimit, ka qenë një intelektual, burrë i mirë është marrë edhe me politikë, ka qenë sekretar i Ballit Kombëtar. E dojke me m'mshti mu në politikë, po une e kisha porosinë prej babës, "Politikë një, serbe dy, duhan tre edhe alkool mos me pi". Edhe krejtve iu kom përmbajtë (qeshë). E mandej me ata kom kalu shumë mirë se ai tha, "Nëqoftëse je i interesum për politikë unë ta jap programin" [e tha] në mënyrë intelektuale, "edhe ti i kqyrë krejt programet e partive". I thashë, "Zoti Ramazan, une e kom vendosë me u kthy se e kom familjen atje, babën e vjetër e sende..." "Puna jote". Kaq, kaq për Paris.

Erëmirë Krasniqi: Sa qëndruat?

Blerim Luzha: Në Paris kom qëndru afro tre vjet, tre vjet.

Erëmirë Krasniqi: Domethonë prej atëhere që e keni marrë pasaportën keni shku në Paris edhe keni nejtë tri vjet.

Blerim Luzha: Tri vjet kom nejtë atje e kom kalu shumë bukur. Mirëpo këtu, këtu m'shpallën si dezertë, se atëherë ka qenë, ka qenë t'rinjtë nuk kanë mujt me dalë pa e kry ushtrinë.

Erëmirë Krasniqi: E ju s'e keni përfundu?

Blerim Luzha: Jo, s'e kom pasë kry. E ky baba jem t'u qenë unë ma i vjetri ashtu ka pasë besim në mu. Shkon, ka shku te ministri i qysh i thojnë, i mbrojtjes së Jugosllavisë, Ivan Gosnjak ka qenë atëhere. Ka shku aty edhe i ka thonë, "Djalë ma kanë shpallë dezertë, po ai ka m'u kthy. Unë po ua jap fjalën se ai kthehet, se e di që e kom djalin e pjekun, e vetëm është ambicioz ka shku për me u specializu". Edhe ai ni dekret e ka dhonë edhe ka thonë që lirohet prej ushtrisë derisa ta kryen specializimin. Edhe une s'mujsha, s'mujsha drejtën me ju thonë mos m'u kthy se ia kishte dhonë fjalën edhe baba.

E disha çka m'pret këtu. Edhe prej atjehit une drejt e në ushtri. Bile ka qenë ni Svitan Onesi në ushtri, se ushtrinë e kom fillu atje në Rijekë, pak kom bo, dy muj e gjysë ushtri. E më thojke, më thojke qeqy Svitan Onesi u bo ministër i Punëve të Brendshme të Kroacisë në Qeverinë e [Franjo] Tuđman. Se na ishim pesë—gjashtë vetë të moshës time 30—31 vjeç, ata krejt 18 vjeçarë, 19 vjeçarë, domethonë të

rinjë shumë. Edhe thojke, “O Blerim, shko te neuropsikiatri edhe thuj që prej Parisit ke ardhë këtu me kry [ushtrinë], edhe ai ka me t’shpallë që s’je i... s’je në veti” (qeshë).

Erëmirë Krasniqi: Ju edhe keni specializu gjatë kohës kur punojshit për atë kompaninë atje t’modës, keni shku edhe n’shkollë?

Blerim Luzha: Po, po unë harrova me thonë se une i kom kry studimet pas universitare në École Nationale Supérieure des Arts Décoratifs kjo quhet École se e ka themelu Luigji IV, domethonë traditë sa vjeçare. Edhe kurrë nuk u ndërru emri, a domethonë masi ta kryenë, masi ta kryenë fakultetin, atje shkojnë në specializim, aty në seksionin e tekstilit. Edhe une ato e kom kry me sukses. Eh, kështu harrova une me iu tregu për këtë.

E kryva ushtrinë, atëhere drejtën me ju thonë shkova me punu në industrinë e tekstileve atje “Emin Duraku”, edhe pse ata, ata gjithë kohën kanë thonë se, “E kemi çu Blerimin”. Jo, ka shku Blerimi por, “E kemi çu na edhe na tradhtoi mbeti në Paris”. E une për atë arsye jom kthy atje kom punu. E kom pasë kontratën një vjeçare e pata nejtë dy vjet në Gjakovë. Domethonë, jom konë zhgënjy, unë e bojsha projektin Era [i drejtohet intervistuesës], nuk e njihsha as vetë nuk mujshin m’i realizu nuk ka qenë teknologjia e avansume.

Erëmirë Krasniqi: E qysh punojshit, ose qysh veç në tavolinë u duhej që t’i...

Blerim Luzha: Në fabrikë kom bo dezene, janë stampu ato, po shumica s’kanë qenë gati t’mitë, ato punime t’mia se teknologjia shumë primitive. Mirëpo, për fat unë atje u martova me një, me një vajzë edhe e shtyna edhe një vjet edhe mandej jam ardhë këtu kom punu. Njihërë kom punu n’gjimnaz edhe pse atje e kom pasë rrogën ma t’madhe se drejtori gjeneral. Ju pata vnu kushte se thojsha, “Kjo, kjo, kjo...” krejt nuk thojshin, “Jo”, por, “Po, po, po”.

Edhe rrogën e kom pasë une 200 dinarë e drejtori gjeneral 140. Unë pritsha me m’thonë jo. Edhe kështu që, mirë. Mirëpo, po nuk, nuk isha i kënaqun me punë të drejtën me thonë edhe brengosesha shumë kur shkojsha me marrë rrogën. Rrogën unë e kisha 200, ata punëtorët e kishin 40, 50 veç kqyrsha kur nuk është kërkush aty, s’mujsha dyqysh, vështirë ka qenë shumë për mu.

Atëherë, erdha këtu në gjimnaz kom punu, kom punu nja katër muj. Mandej kom punu në Sekretariat për Arsim e Kulturë të Kosovës, aty e kam përcjellë krijmtarinë artistike. Prej atyhit mandej u themelu Bashkësia Krahinore e Kulturës që sot është këtu ministria edhe aty poashtu domethonë kom punu si bashkëpunëtor për krijmtarinë artistike domethonë.

Erëmirë Krasniqi: Bashkësia Krahinore a ka qenë kjo...

Blerim Luzha: BVI, BVI...

Erëmirë Krasniqi: A ka qenë Pajazit Nushi kryetar?

Blerim Luzha: Jo, jo, jo, ka qenë në fillim Shefki Stublla mandej ka qenë Sabit Jakupi. Pajazit Nushi ka qenë Nën—Kryetar i Këshillit Ekzekutiv të Kosovës. E tash, domethonë une gjitha ato peripeti, gjithë ai mund se tetëvjeçarja tetë vjet, shkolla e mesme pesë, fakulteti pesë edhe specializimi dy vjet, njëzetë vjet. E une punojsha në administratë se s’kishte galeri, s’kishte. Mirëpo, mandej t’u qenë une aty i profesionit insistojsha që m’u hapë një galeri, thojsha, “Në katunet e Vojvodinës ka pasë galeri”. Është një vend çka gjashtë galeri i ka pasë, a këtu Kosova krejt s’e kishte.

Erëmirë Krasniqi: Ku ekspozojshit?

Blerim Luzha: Na ekspozojshim, ka qenë një Qendra Kulturo—Prapaganistike e kanë pasë një sallë ata edhe aty shkojshim ekspozojshim, por jo, jo...

Erëmirë Krasniqi: Ku ka qenë?

Blerim Luzha: Ajo ka qenë përballë garnizonës s’po di si me ju thonë tash. UNMIK—u tash është aty, që është Sheshi Zahir Pajaziti, atje poshtë djathas e s’po di si me ju thonë tash.

Erëmirë Krasniqi: Po, po p’e di te Kraš ku ka qenë.

Blerim Luzha: E jo pak ma poshtë, ndërtesa e fundit. Po aty, aty kemi ekspozu. Mandej kemi ekspozu edhe në foajenë e Teatrit Krahinor, Prishtina s’ka pasë galeri. T’u qenë une aty domethonë t’u iu imponu vazhdimisht organeve të bashkësisë së kulturës që turp mos me pasë galeri. Edhe unë i kom bo atëhere dy elaborata janë quaj të atëhere tash quhen projekte. Dy projekte për themelimin e alerisë edhe në fund në vitin 1979 u hap Galeria, u bo Prishtina me Galeri, e mandej kom punu në Galeri.

Erëmirë Krasniqi: Çka keni punu në Galeri, çfarë funksioni keni pasë?

Blerim Luzha: Në Galeri kom qenë domethonë kustos për arte aplikative edhe për fondin e Galerisë.

Erëmirë Krasniqi: A mundeni me na tregu historinë për fondin e Galerisë qysh është kriju, qysh janë mbledhë veprat e artit?

Blerim Luzha: Eh po edhe atë muj. Atëhere është nda një fond për blemjen e veprave, ai fond ka qenë pranë Qendrës Kulturore—Propagandistike që ju thashë unë që ata e kanë organizu domethonë ekspozitat. E ka qenë një komision edhe prej piktorëve që kanë ble vepra po ato kanë qenë pak, pak kanë qenë. Por ngadalë—ngadalë kur u bo edhe BVI—ja domethonë na atëhere kemi ble se unë kom qenë aty. Në komision ka qenë Nahire Surroi, Nahire Surroi nuk e di a e njihni, ka qenë Agush Beqiri, kush ka qenë tjetër? Kanë qenë edhe do tjerë që s’kanë qenë të profesionit tonë.

E domethonë e kemi bo një fond, i cili është tash këtu. Kështu që është kriju një fond i mirë. Po me themelimin e Galerisë mandej ai fondi është pasuru. Kur ishte profesor Shyqri Nimani drejtor, ai ka pasë lidhje të mëdha, ka siguru edhe prej republikave tjera. Bile këtu është një koleksion i lojname

verore, lojname dimore, dimnore aty janë disa pllakate nuk m'kujtohet tash numri, të piktorëve e grafikëve ma të njohur të botës. Edhe disa vepra të Kodrës janë.

Erëmirë Krasniqi: E ato veprat fillimisht domethonë që i keni mledhë përmes kësaj Qendrës Shoqërore Propagandistike iu kanë falë Galerisë?

Blerim Luzha: Domethonë kjo, mandej Komisioni i Bashkësisë Krahinore të Kulturës, mandej Galeria e ka pasë përsipër i ka trashëgu ato veprat krejt. Me themelimin e Galerisë janë dhonë veprat me formimin e Galerisë është siguru ai fondi që u konë me Qendrën Kulturore Propagandistike edhe tash Galeria e ka fondin e vet.

Erëmirë Krasniqi: Çka ka ndodhë me këtë Qendrën Kulturore Propagandistike, ka punu paralelisht me Galerinë a?

Blerim Luzha: Jo, jo, jo ajo ka organizu koncerte, ka organizu festivalin të recitatorëve të teatrove të amatorëve, mitingun e poezisë, disa manifestime kanë qenë aty. Kjo vetëm ka qenë ai komisioni për blerjen e veprave që janë siguru disa vepra të autorëve vendas edhe t'hujë.

Erëmirë Krasniqi: Qysh ka qenë përpara kur keni punu ju si kustos këtu në Galeri, çfarë pune keni bo, keni përcaktu naj temë mandej qashtu keni kriju ekspozitat apo qysh, qysh e keni bo atë punë?

Blerim Luzha: Na kemi qenë këtu dy, në të vërtetë dy, dy kustosa, kuratorë që po i thojnë tash. Une fillimisht e kom gjetë këtu Engjëll Berishën. Kemi qenë me Engjëllin, mandej Engjëlli u pensionua erdh një koleg i jonë që quhet Rexhep Goçi. Rexhep Goçi, ai e ka kry Akademinë Mbretërore të Arteve në Bruksel. Ai e ka pasë lëminë e arteve figurative, unë lëminë e arteve aplikative. Unë e kom pasë edhe fondin e Galerisë, fondin e Galerisë. Kemi organizu ekspozita, shumë ekspozita.

Galeria jonë ka pasë ma së shumti vizitorë prej krejt galerive të Jugosllavisë. Po a din pse? Se ne i organizojshim disa ekspozita që vishin prej Shqipnisë, njerëzit kishin nostalgji. Ka pasë ekspozitë që i kemi pase 70—80.000 vizitorë, rresht, u bëjshin rresht {tregon me dorë}. Se Galeria në fillim ka qenë te Pallati i Kulturës, Pallati i Sporteve aty afër ambëltorës “Elida”. Edhe kanë qenë, kanë ardhë aty me pa ekspozitën pleq, të rinjë, gra, ka qenë domethonë atraksion.

Kur vishin këta kolegët tonë prej Beogradit, prej Sarajevës apo Lublanës edhe e shihshin gjithë ata, thojshin, “E pamundur”. Por ata nuk vishin veç për piktura, vishin edhe se ishin me motive shqiptare, e na kishim një nostalgji për Shqipninë e një dashuni siç e kemi edhe sot, por nuk është si atëhere.

Erëmirë Krasniqi: Komunikimi me Shqipni në atë kohë a ishte mjaftushëm i mirë që artistat me ardhë me ekspozu?

Blerim Luzha: Jo, nuk ka qenë, nuk ka qenë po u hap. U hap komunikimi mas disa vjete bile une në vitin '78 për herë të parë ka qenë ekspozita e Artit Aplikativ të Kosovës në Galerinë Kombëtare të Arteve Figurative të Shqipnisë.

Erëmirë Krasniqi: A bon këtu një pyetje t'ua u boj? Domethonë në këtë kohë nuk ka qenë Galeria, kush e organizoi shkumjen e artistëve kosovar?

Blerim Luzha: Ah, para se m'u themelu Galeria?

Erëmirë Krasniqi: Po.

Blerim Luzha: Qendra, po bashkë me mu. Me themelimin e Galerisë, mandej Galeria i ka marrë ato sipër.

Erëmirë Krasniqi: A keni shku edhe ju? Qysh keni kalu në Shqipni?

Blerim Luzha: E në Shqipni kemi shku për herë të parë në vitin '78, '78 ka qenë ekspozita "Arti Aplikativ i Kosovës" në Galerinë Kombëtare. Kemi qenë trembëdhjetë pjesëmarrës e tetë kemi shku atje në hapje, e na kanë pritë shumë mirë. Pastaj mas një vjete mu më kanë bo ftesë personale, une e kom pasë një ekspozitë personale në vitin 1978.

Erëmirë Krasniqi: '79.

Blerim Luzha: '79 po du me thonë.

Erëmirë Krasniqi: E çka ekspozut atje?

Blerim Luzha: Atje kom ekspozu dizajnin e tekstilit. Edhe është mirëpritë shumë ajo ekspozitë, kanë shkru, e keni në katalog, nëqoftëse keni katalogun tim disa fragmente të disa personave.

Erëmirë Krasniqi: A ju kujtohet qysh ka qenë Shqipnia në atë kohë, naj detal interesant prej asaj kohe?

Blerim Luzha: Une kom pasë qenë edhe përpara në Shqipni edhe para '78 se që kom punu në Bashkësinë Krahinore të Kulturës, shkoi një ansambël prej Kosovës, ansambli folklorik "Emin Duraku", i Zhurit. Edhe une ua rregullova se punojsha në Bashkësinë Krahinore të Kulturës formalitetet krejt. Edhe po i thom atij kryetarit, ka qenë njëfarë Hamdiu, s'ia di mbiemrin, s'më kujtohet, po i thom, "Valla boll po m'vjen inat që ju po shkoni, une atje kom lindë. E kom pa Evropën e Shqipninë vendin tim s'e kom pa hala". Tha, "Pse, a po don me ardhë a? I thashë, "Çfarë pyetje o kjo?" Kur ka ardhë të nesërmit ma ka kërku pashaportën. Unë kom qenë shumë i lumtur, hera e parë që kom shku. Mirëpo, kur kom mrrri atje kom qenë shumë i zhgënjym, gjendja ka qenë shumë e keqe, shumë e keqe. Mandej vendi jonë e s'kom mujët kurrë me fol keq.

Erëmirë Krasniqi: E çka keni pa, çka keni vërejtë? Çka keni vërejtë n'atë vizitën e parë? A ishit në Tiranë, apo?

Blerim Luzha: Në vizitën e parë, jo, jo. Kemi qenë në disa qytete, ata kanë dhonë koncerte, unë kom shku si mysafir i tyre. Vetëm une edhe ni Masar Randonbrava gazetar i Prizrenit. Bile ata neve na kqyrshin kështu a din se jo prej Zhurit, thojshin se mos na kanë çu, mos na ka çu policia sekrete a diçka. Qashtut kishin dyshime. Bile ma vonë kur kom bisedu me shokë, m'kanë thonë, “Krejt çka ke thonë ti kemi mendu që propagandë është”. Ju tregoj sha une që kom qenë në Paris, mandej une harrova me ju thonë t'u qenë në Paris e kom vizitu gati krejt Evropën.

Se ka qenë një agjenci me i pagu 25 frangë kushdo me shku, kudo me shku. Edhe jom shku jom lajmru, sikur sot, edhe atje i ke pa ato ofertat. Dikush po don me shku Norvegji, dikush Gjermani, dikush aty, po lypë shoqni. Edhe une kom shku ka tri, katër ditë për festa, gjethka kom qenë. Une vetëm në Finland edhe Portugali s'kom qenë, Evropën krejt e kom pa. E ata m'pytshin ata mu edhe une si shokë e kolegë ju kallxojsha, ma vonë kur u demokratizu Shqipnia thanë, “Blerim nuk t'kemi besu, tash po t'besojmë se kemi thonë propagandë është”. Domethonë s'kanë pasë besim në ne.

Na kur kemi hapë ekspozitat këtu domethonë personale të dikuj, gati çdo krijusi i kemi ble vepra. Ka hapë ekspozitën i kemi ble, kemi shku edhe nëpër studio iu kemi ble, po. Megjithëse fondi ka qenë i vogël jo sa është nevoja, po edhe s'kemi pasë, depoja ka qenë plotë nuk kemi pasë edhe vend. Se atje salla e Boro Ramizit ka qenë shumë e mirë domethonë në Pallatin e Rinisë tash që i thojnë, por depoja ka qenë shumë e vogël. Edhe, kështu që ai fond tash prej atyhit kalum këtu pak ma shirë e ma ndryshe.

Fondi vallai kohëve të fundit nuk ka qenë ashtu domethonë si filloi represioni edhe këto marifetet e Serbisë mo s'ka pasë gati, pak, pak krejt janë ble vepra të arteve figurative. Tash nuk e di këtu a ekizston ky fond, kom harru me pytë Artën.

Erëmirë Krasniqi: Po, po është këtu, për këtë arsye ju pyta.

Blerim Luzha: Po fondi është, po a blehen veprat?

Erëmirë Krasniqi: Ah, jo. Më duket që jo.

Blerim Luzha: Eh, ajo shumë keq, shumë keq. Mandej shiqoni është një paradoks shumë i madh, ish—drejtori, Luan Mulliqi, ka ardhë një ditë në zyren time këtu edhe m'ka thonë, “Zgjedhi disa vepra po i lypë Qeveria e përkohshme”. I thashë, “Çfarë vepra?” Tha, “Vepra për me dekoru”. I thashë, “Shiqo, ato nuk dalin prej Galerisë, ato dalin prej Galerisë vetëm kur Galeria, ose dikush e kërkon prej institucioneve përkatëse për me ekspozu edhe m'u kthy. Edhe, edhe aty shkruhet është Fondi i Galerisë të Arteve, Prishtinë”.

Mirëpo, më pat' detyru, i thashë, “Mirë, jepe ti një deklaratë. Unë prej fondit nuk i qes veprat pa më dhanë urdhën”. Edhe dha ai urdhër edhe ia dhashë. Kështu që, janë shkepë disa vepra shumë të mira. Nëqoftëse e keni idenë, Kryeministri kur paraqitet është një pikturë e Engjëll Berishës. Ajo është e

fondit. Në botë kërkun nuk ngjanë që me u marrë piktura apo skulptura apo një vepër e artit prej një muzeut apo galerisë e m'u qitë nëpër zyre.

Erëmirë Krasniqi: Deri kur keni punu ju këtu?

Blerim Luzha: Këtu kom punu deri me 1 mars të vitit 2003. Atëhere i kom mush 65 vjeç edhe është dashtë me shku në pension.

Erëmirë Krasniqi: A keni qenë këtu dej '89, '90 apo keni qenë krejt kohën në Galeri keni punu?

Blerim Luzha: Jo, jo gjithë kohën kom qenë, gjithë kohën kom qenë. Une gjatë luftës, ne, ne kishim... Ne kemi pasë qe edhe këtë shënim po them, ne kemi pasë domethonë edhe... se këtu domethonë s'po i di vitet po i harroj. Kur ishte domethonë, kur filloi Serbia me ushtru dhunë këtu, neve na urdhnun që katallogat me i bo serbisht ma së pari mandej shqip. Se na vazhdimisht na i kemi bo shqip përpara. Edhe shkum me atë kolegun u nisëm për te Ibrahim Rugova, atje në Lidhje Demokratike e ka pasë selinë aty te stadioni edhe rrugës po i shohim Fehmi Aganin, "Ku po shkoni?" Tha, "Ibrahimi s'është, a keni diçka që muj..." i thashë une, "Këta na kanë dhonë urdhër që na katallogat m'i bo ma së pari serbisht mandej shqip e na nuk pranojmë pa ju konsultu juve".

Domethonë atëhere kërkush, ishte, ishte katër pesë vjet para luftës kjo punë po s'po m'kujtohet data. Ai tha, "Blerim," tha, "ju nuk jeni për këtë punë, ju jeni për Galeri. Rrini aty edhe runi fondin". Se i thashë, "Na jemi të përgaditur me lëshu punën në shenjë revolte". "Jo, n'asnjë mënyrë! Duhet aty me nejtë e me rujtë". Edhe na kemi nejtë këtu. Unë këtu kom nejtë deri me 3 maj të vitit 1999. Deri me 3 maj të vitit '99. Mandej u detyrova me shku te motra në Shkup.

Erëmirë Krasniqi: Gjatë muajit prill a keni ardhë n'punë?

Blerim Luzha: Po, po, po kemi punu. E kemi pasë një leje të qarkullimit prej nji, prej drejtorit. Kemi mujtë me hi me dalë. Kemi punu qashtut. Ai kolegu im ka dalë përpara se ata në Bregun e Diellit i qitën domethonë i përzunë prej banesave. A une, se une banoj qetu përballë {tregon me dorë}, te kjo godina, godina është e oficerave, ish—oficerave. Unë domethonë qetu mbi "Rugovë" e kom banesën. Edhe une kom punu deri me 3 maj kom shku në Shkup, se m'thirrke për natë motra, "Hajde, sha po lypë atje?" A din se, dihet si ka qenë puna.

Edhe për fat jemi kthy, jemi kthy, kurrë një vepër nuk ka mungu, kurrë një vepër bash hiç s'ka mungu. Se jom frigu të drejtën me të thonë edhe për veprat e mia se unë e kom një koleksion me 120 vepra të artit. Harrova me ju thonë se kur kom qenë herën e parë, kur jom taku me Kodrën, ai m'i ka dhuru dy piktura të tij. Edhe unë vazhdimisht jom me to edhe si student në Paris i kom pasë në hotel {tregon me duar} pikturat e tij.

Erëmirë Krasniqi: Meqë paskët qenë këtu në Galeri, çka ka ndodhë gjatë '90—tave këtu? Po mendoj çfarë programesh i shtyjshtin?

Blerim Luzha: Programe, programe ka qenë valla kryesisht s’po di çka me ju thonë. Ka qenë i përzim, por ka dominu domethonë, ka dominu ajo serbe. Domethonë, autorët serbë kanë qenë, ma shumë kanë qenë autorët serbë. Edhe ka pasë ekspozita edhe prej republikave tjera derisa filloi lufta, por pak. Kanë pasë, kanë qenë këto ekspozitat kolektive, sallone, bienalet e vizatimit ku kanë marrë pjesë edhe shqiptarët, atëherë fillun edhe shqiptarët me, me bojkotu. E na u mytshim t’u i bind, iu thojshim qe, “Kjo Galeria nuk është e këtyne, është Galeria jonë. Pse mos me ekspozu?” Bile njëherë, ishte viti ‘99 po m’duket s’po më kujtohet a ‘98 qatëhere pak para luftës, ky më detyroi, drejtori serb tha, “Me e hapë ekspozitën!” I thashë une atij shokut, ti, “Unë serbisht nuk muj me hapë. Ma së pari e hapi shqip edhe qitu po përshendetem”. Edhe fillova une shqip nja pesë minuta manej ia ktheva, “*Dame i Gospodo...*” [Zonja dhe Zotërinjë...] ia nisa serbisht, se serbishten e kemi ditë si shqipën, kurgjo njifarë apllauzi. Thojsha nestrit ma japin vendimin me dalë, shpëtova.

Erëmirë Krasniqi: Qysh ishte jeta kulturore në Galeri, meqenëse veç ishte... a ka qenë ma e fokusume veç me një pjesë [të popullsisë]?

Blerim Luzha: Po, shiqo na domethanë na kanë keqtrajtu pak, por e kishim porosinë e Fehmi Aganit se na [përndryshe] këtu s’kishim nejtë. Kom mujtë unë me shku në Paris më thirrshin shokët. Veç ai thojke, “Ju e keni për detyrë me rujtë institucionin”. Edhe na qitu përballë e kemi pasë zyrën muni me imagjinu tash s’ka kuptim m’i thanë, veç në krejt [zyret] ka pasë nxemje në zyrën tonë s’ka pasë nxemje. Edhe ai shoku jem pijke duhon u boke tim aty, as s’mujshim m’i çelë dritaret. Po qashtu kemi punu n’qato kondita, n’qato kondita edhe une nuk pendothem, nuk pendothem se ka mujtë me qenë ma keq.

Erëmirë Krasniqi: Mandej, kurgjo veç deshta me ju vetë çka kanë ekspozu ma shumë prej Serbisë, a ma shumë studenta që kanë qenë veç serbë, a ka qenë etnikisht e ndame si institucion?

Blerim Luzha: Këtu vallai ka pasë ma shumë ekspozita të serbëve, ka pasë ma shumë kanë dominu. Po e keni ju këtu jonë informatorët domethonë e dini, mundeni m’i marrë shënimet. Se une të drejtën me iu thanë edhe tash 80 [vjet] i kom po harroj (qeshë). Disa sene s’po më kujtohen.

Erëmirë Krasniqi: E qysh ka qenë jeta mas pensionimit, a pikturoni tash në pension, po mendoj kur jeni pensionu në 2003?

Blerim Luzha: Kur jom pensionu une, po shiqoni kur u pensionova drejtën me thonë tash s’ka kuptim me thonë nuk jonë sjellë bash mirë këta të Galerisë. Luan Mulliqi, nuk janë sjellë bash mirë se... ato s’ka kuptim me i folë. Se une kom mujtë me punu edhe një kohë se ka plotë qe kanë punu edhe mas pensionit. Poashtu urdhën ka qenë ka qenë njifarë si urdhni që kur t’i bon 65 me ikë. Megjithatë, unë në fillim nja një javë e kom përjetu jo bash mirë, po mandej me ma pasë dhonë trefish domethonë rrogën nuk kisha pranë m’u kthy.

Se po ju boj një digresion, Mbreti Leka kur u kthy edhe u kandidu për zgjedhje edhe shkun e pytën aty gazetarët, “Shka fiton Leka nëqoftëse i fiton zgjedhjet”. Ai tha, “E fiton kurorën mbretërore, por nëqoftëse humb e fiton qetësinë”. Edhe une e fitova qetësinë edhe shumë mirë. Mandej unë jom marrë

edhe me gjana tjera, unë kom shkru, kom shkru në “Kohën Ditore”, për “Zërin”. Nuk di ju a i keni përcjellë se ato janë ma të hershme. Por, domethanë pesë, gjashtë vjet e fundit unë kom shkru për një gazetë në Amerikë “Dielli” që është organ i “Vatrës” shoqatës shqiptare, kom shkru aty për piktorë e për disa sende qashtu, kështu që nuk kom pasë kohë.

Erëmirë Krasniqi: A pikturoni hala?

Blerim Luzha: Me pikturu valla pak shumë pak, rrallë najherë edhe punime kom shumë nëpër ormana ndër kauça sikur njeri që është në banesë. Une kom pasë dëshirë shumë me shetitë se kom mujtë dy shpija me i ba une shka kom fitu një vjet kom shetitë me shoqen dhe me fëmitë edhe nuk pendohem.

Erëmirë Krasniqi: A kishe dashtë diçka për fund me shtu, që mendoni që kishte me plotësu intervistën?

Blerim Luzha: Për fund nuk di shka me ju thonë, po tashti une nashta une jom i moshum, arti tashti ka arritë në kufitë e absurditetit. Bile është një kritik anglez Johnson thotë, “Si këto makinat e mbeturinave shkojnë i bojnë koleksionin e mbeturinave”. Se jashtë i bojnë gotat shishet domethonë tekstilin gjanat ushqimore krejt duhet m’i qitë në vendin e vetë. “Pse i bojnë seleksionimin kur, kur e kanë artin modern munden me qitë nëpër kamiona”.